

**“Milletlerarası Tarihte Ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu”
Tebliğler Ve Müzakereler
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993,
767 s.**

Ahmet KÜÇÜK*

İSAV tarafından düzenlenen sempozyumda sunulan tebliğ ve yapılan müzakereler; açılış, kapanış oturum ve konuşmalarının Arapça ve Türkçe metinlerinin yer aldığı bir kitap çalışmasıdır. Biri açılış oturumu olmak üzere toplam dokuz oturum, on altı tebliğ ve bunlara ait müzakereler, kapanış paneli, açılış ve kapanış konuşmaları, ayrıca gönderilen iki tebliğden müteşekkildir.

Yaklaşık on altı yıl önce yapılan bu sempozyuma dair tanıtım ve değerlendirme bağlamında bir-iki yazı kültürel bir dergide yayımlanmışsa da³ sempozyumdaki tebliğ ve müzakerelerin yer aldığı, yukarıda künyesi verilen eserin⁴ tanıtımına bilimsel/hakemli dergilerde rastlanmadığı için hem *marife*'nin özel sayı konusu hem de eserin önemine binaen bu tanıtıma lüzum hissedilmiştir.

Tanıtım çalışmamızda gerek protokol konuşmacılarına gerekse açılış ve kapanış oturumlarına katılan konuşmacı ve konuşma metinlerine değinilmemiş, gerek müzakerelere gerekse müzakere sonrası bazı tebliğ sahiplerinin kısa açıklamalarına da yer verilmemiştir. Bu çalışma, yukarıda isim ve künyesi verilen eserle dipnotta belirtilen sempozyumdaki tebliğ ve müzakerelerin özetini ihtiva eden kitap karşılaştırılmak suretiyle hazırlanmıştır. Oturum, tebliğ ve onlara ait müzakereler eserdeki sıralama esas alınarak düzenlenmiştir. Bazı tebliğlerin uzunluk ya da kısalığı hacim, muhteva ve konunun önemi dikkate alınarak tarafımızdan belirlenmiştir.

1. Oturum, I.Tebliğin konusu: “*Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi*”

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

³ Arif Çıfci, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, Haksöz Dergisi, Sayı, 24, Mart 1993, İstanbul; M.A.Azerşeb, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Değerlendirme*, Haksöz Dergisi, Sayı, 24, Mart 1993, İstanbul.

⁴ Ayrıca bu eserin özeti için bkz; Ethem Ruhi Fırlalı-Seyid Ali Tüz, *Milletlerarası Tarihte Ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (Tebliğ Özetleri Ve Müzakereler)*, İSAV-İlmî Neşriyat, İstanbul, 1994.

Tebliğin sahibi: Prof.Dr. E.Ruhi Fıçlalı

Tebliğde, Şia sözcüğünün anlamları üzerinde durulmuş, *Şia ve teşeyyu'* kelimelerinin mezhepler tarihi açısından ıstılahî anlam kazandığı zamanı/tarihi tespit etmenin zorluğuna işaret edilmiştir. Şiî kaynak ve rivayetlere göre bu tarihin Hz. Ali hatta Hz. Peygamber dönemine dayandığına dair iddialar araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Şiîliğin bütünüyle Hz. Ali'nin İmameti hakkındaki tasavvurlara dayalı olduğu, bu nedenle Şiîliğin de Hz. Ali ile ilgili olayların vukuundan itibaren ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Şia'nın iddialarına göre, ilki Mekke'de *inzâr ayetinin* nüzülünden sonra, ikincisi de Peygamberimizin Gadir-i Hum'da Hz. Ali'yi kendisine halife, ümmete de imam tayin ettiğine dair vasiyeti içeren rivayetlerin hem tatmin edici sağlam bir yönünün olmadığı hem de bu durumun Kur'ân ve Sünnet ile İslâm'ın akıl ve irade esprisine ters düştüğü belirtilmiştir. Şiîliğin *nass, vasiyet ve imamet* gibi temel kavramlarının, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra ıstılahî anlam kazandığı iddia edilmiş, özellikle de Ehl-i Beyt'in haklarını aramak adına girişilen siyasî hareketler *Şiîliğin doğuşunu hazırlayan olaylar* olarak nitelendirilmiş, Şiî düşüncenin temel inanışlarının bu süreçte açıkça tartışıldığı ve şekillenmeye başladığı zikredilmiştir. Araştırmacı, İmam Zeyd, Muhammed b. El-Bâkır, Cafer es-Sadık gibi imamlar arasında gerçekleşen bu tartışmaların bir sonucu olarak *imamlara mahsus ilim ve takiyye* inanışlarının da yaygınlaştığını tespit etmiş, İmamiyye Şiası'na göre *on iki imam, mehdî, gaybet-i suğrâ, gaybet-i kübrâ ve ehl-i beyt* rivayetlerinin esas alınması gibi hususların mezhebin genel görüşünü yansıttığını açıklamıştır.

II.Tebliğin konusu: "X.Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiîlik"

Tebliğin sahibi: Prof.Dr. İsmail Aka

Tebliğde Abbasilerden itibaren X.Yüzyıla kadar Şiîliğin yayıldığı coğrafyalara, yayan kişilere, yayılış sebeplerine ve Şiîliğin sahip olduğu inançlara; bu bağlamda vuku bulan sosyal, siyasal ve kültürel olaylara kısaca atıfta bulunulduktan sonra X.yüzyılda özellikle İran'da Şiîlerin bahsedilen çerçevede durumları ortaya konmuştur. Tarihi süreç içerisinde kronolojik olarak Şiîlerin kurdukları devletler, diğer devlet ve milletlerle olan siyasî, ilmî ve kültürel ilişkiler, Şiîler ve Sünnîler arasındaki münasebetler, Safevî Devleti ve Safevî Şiası'nın kuruluşu; kazandıkları ve kaybettikleri savaşlar, ele geçirdikleri topraklar, bu topraklarda bıraktıkları eserler ve bütün bunların Şiî inanç ve kültürü üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri; bölgelere göre bu inanç ve kültürdeki farklılıklar üzerinde durulmuştur.

2. Oturum, III.Tebliğin konusu: "XX. Asırda Şiîlik ve İran İslâm Devrimi"

Tebliğin sahibi: Doç.Dr. Hasan Onat

Araştırmacı, Şiîliğin ortak tanımını yaptıktan sonra Şiî nüfusun yaygın olduğu bazı ülkeleri ve buralardaki farklılıkları ortaya koymuştur. Ardından İran İslâm devrimine ve devrimin gerçekleşme sürecindeki bazı hususlara işaret etmiş, devrimi hazırlayan sosyo-politik, ulemâ ve şiîlik olgusu gibi sebep ve dinamikler

üzerinde durmuş, devrimin karşı karşıya bulunduğu bazı açmazlara dikkat çekmiştir. Müslüman nüfusun %15'ini teşkil eden Şiîliğin, Kur'ân temelinde tartışmaya açılmasının gelecek açısından fevkalade önemli olduğunu belirtmiştir.

IV. Tebliğin konusu: “Şia'nın Kur'ân İlimleri İle İlgili Görüşleri”

Tebliğin sahibi: Doç.Dr. Musa Kazım Yılmaz

Araştırmacı Kur'ân'ın toplanması sırasında mushafa alınmadığı iddia edilen bazı ayetlerin olduğu düşüncesinin, kaynaklarda yer alan rivayetlere dayandığını ifade etmiş, bu rivayetleri Şia'nın *Kur'ân'ın tahrif edildiği* görüşüne delil olarak gösterdiğini belirtmiştir. Kur'ân'ın cem'i/toplanması bağlamında ileri sürülen söz konusu rivayetlerin/delillerin yetersizliğine, bu hususta Şia içinde bir konsensüsün olmadığına işaret edilmiştir. Ancak tebliğde, Şia'nın; Kıraat ve Huruf-ı Seb'a meselesinde, kıraatlerin mütevatir olmadığını iddia edip huruf-ı seb'a ile ilgili rivayet ve te'villeri kabul etmediği, bu hususta Ehl-i Sünnet'le yakınlaştığı belirtilmiştir. Tebliğde Kur'ân'ın tahrif edildiğine dair ilk Şiî kaynaklardaki iddialara yer verildiği gibi tahrifi reddeden Şiî alimlerin görüşlerinden de örnekler verilmiş, Kur'ân'ın tahrif edilmediğinin delilleri ortaya konmuştur.

3.Oturum, V. Tebliğin konusu: “İmamiyye İsnâaşeriyye Şia'sı ve Tefsir Anlayışı”

Tebliğin sahibi: Prof.Dr.Ali Özek

Tebliğde Şia kelimesinin sözlüklerde, Kur'ân ve Sünnette'ki kullanımları üzerinde durulmuş, ilgili mezhebin inanç esasları hatırlatılmış, sahabe arasında ilk ihtilafların dinî olmayıp, siyasî, idarî ya da iktisadî olduğuna dikkat çekilerek bu bağlamda Şia'nın benimsediği inanç sisteminin de siyasî olduğu, zamanla bunun inanç esaslarına dahil edildiği iddia edilmiş, Şia ile Ehl-i Sünnet'in ortak yönlerine işaret edilmiş, İmamiyye İsnâaşeriyye Şia'sının mezhep olarak dayandığı esaslar belirtilmiş, Kur'ân ve Hadisleri te'vil şekli, imamın ve ona bağlı olanların durumu, Şiadaki aşırı grupların Kur'ân'da tahrif iddiası, hadislere ve sahabe kavillerine karşı tutumları, hadis alanındaki başlıca kaynakları, önemli tefsir kaynakları, tefsirde zahir-batın meselesi, peygamberlik müessesesi hakkındaki görüşleri, Şia'nın tefsir usulü anlayışı, cennet ve cehennem Hz. Ali'nin dağıtacağına dair rivayeti, kadim Şia ve günümüz Şiasının tefsir anlayışları gibi konular üzerinde eleştirel olarak durulmuştur.

VI. Tebliğin konusu: “Şiî-İmamiyye'nin Hadis Anlayışı”

Tebliğin sahibi: Prof.Dr.M.Cemal Sofuoğlu

Tebliğde Şia İmamiyye'nin hadis görüşünün temelinde Gadîr-i Hum olayı ve dolayısıyla Hz. Ali'nin imameti meselesinin yer aldığı ifade edilmiş, bu bağlamda Sekaleyn hadisi üzerinde durulmuştur. Bu rivayetleri nakleden sahabenin adalet ve fazilet açısından durumu da Hz. Ali ile olan münasebetine göre tespit

edilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre bir çok ayet ve hadis ışığında sahabenin adaleti sabit iken Şia'ya göre sahabe içinde fasıkların ve münafıkların olduğunun ayetlerle sabit görüldüğü aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in Hz.Ali'ye dikte ettirdiği ve onun sözlerinin yer aldığı, *Ali'nin Sahifesi*'nin en sahih hadis kaynağı olduğu ifade edilmiş, Şiî hadis mecmuası olarak bilinen Kütüb-i Erbaa (dört kitap) tanıtılmıştır. Şia'ya göre Hadis ve Sünnet kavramları üzerinde durulmuş, ravilerde aranan şartlar belirtilerek rivayeti kabul edilen ve edilmeyen ravi grupları tespit edilmiş, haberlerin taksimi ve haberler arasındaki zıtlıklar ortaya konarak Şia alimlerinin temelde usulcüler ve haberciler diye iki kısımda incelendiği belirtilmiştir.

4. Oturum, VII.Tebliğin konusu: "Şia'da Fıkıh Usulü ve Şer'î Deliller"

Tebliğin sahibi: Prof.Dr.Hayreddin Karaman

Araştırmacı, tebliğinde, Şia'nın Caferiyye, Zeydiyye ve İsmailiyye mezheplerinden kısaca bahsetmiş, bunlardan *Caferiyye mezhebinin şer'î delilleri ve onlardan hüküm çıkarma* hususundaki görüş ve yaklaşımlarını esas aldığını belirtmiş, Caferilerde Ahbarîler ve Usulîler diye iki farklı yaklaşım grubuna dikkat çekmiştir. İmamlardan bazı *fıkıh usulü* kaidelerini nakletmiş, ahbarîlerin fıkıh kaynaklarının sadece Kitap ve Sünnet olduğunu belirtmiş, usulîlerin Kitap, Sünnet, icma, akıl ve kıyas, sîret, diğer deliller (istihsan, istislah, sahabi kavli, eski şeriatler, örf) ve bunların uygulama ilkeleri (el-Usulü'l-Ameliyye) ile içtihat (tanımı, şart ve dereceleri, bütünlüğü, kapısı, isabeti), taklit (tanımı, cevazı, şartları), merciyyet (genel ve özel) gibi konular üzerinde durmuştur. Sonuçta, teorik anlamda birbirinden farklı gözükken Şiî ve Sünnî usulün uygulamada birbirine yakın seyretmesinin iki olumlu ve önemli sonucu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri Şiî-Sünnî ihtilafının Sünnî mezheplerin kendi aralarındaki ihtilaf keyfiyeti ve miktarınca olduğudur. Diğeri de bazı Sünnî alimler tarafından Caferiyye mezhebinin muteber bir İslâm mezhebi olarak tanınmasıdır.

VIII.Tebliğin konusu: "İmamiyye Şia'sında Otorite Problemi ve Ayetullah Humeynî'nin Velâyet-i Fakih Kavramı"

Tebliğin sahibi: Yrd.Doç.Dr.İsmail Safa Üstün

Tebliğde, Şia geleneğinde İmamların fonksiyonları üzerinde durulmuş, İmamiyye Şiası'nın hükümetleri gayr-i meşru görmelerine rağmen onlarla çatışmacı bir ilişki yerine uzlaşmacı bir münasebeti tercih ettiklerine işaret edilmiş, bu tercihin gerekçeleri bağlamında Şiî alimlerden görüşler aktarılmış, 1900'lerden itibaren başlayan, İmamiyye Şiası siyasî düşüncesinin anayasa dönemine ve anayasa taraftarı olan ulemânın görüşlerine atıfta bulunulmuştur. Bu tarihi arka plan ve alt yapı bilgilerinden sonra araştırmacı, Humeynî'nin *Velâyet-i Fakih* kavramıyla Şiî siyasî düşüncesine yeni bir anlam kazandırdığını, zaten Humeynî'den önce imamın vekili (velâyeti) olarak kabul edilen fukahânın, bu kavramla imamın sakıt olarak kabul edilen devlet başkanlığı fonksiyonunu devraldığını ve bu yetkiyi

kendi uhdesinde topladığını belirtmiştir. Söz konusu kavramla imamların görevlerinin ulemâya devir işleminin tamamlanmış olduğu, fakihin liderliğinin gaybet esnasında imamdan, ona da Peygamber'den intikal ettiği açıklanmıştır. Araştırmacı, Humeynî'nin, bu teorinin yeni bir şey olmadığını belirttiğini, tezini desteklemek için naklî ve aklî deliller getirdiğini ifade etmiş, Humeynî'nin devlet başkanı olacak fakihte hukuk bilgi ve tecrübesiyle adalet gibi vasıfların bulunması gerektiğine vurgu yaptığını ortaya koymuştur. Tebliğde velâyet-i fakih kavramının eleştirildiği hususlara ve muhalif görüşlere dikkat çekilmiştir.

5. Oturum, IX.Tebliğın konusu: "Şia'da Usûlü'd-Dîn"

Tebliğın sahibi: Doç.Dr.Avni İlhan

Tebliğde, mutedil Şiîlerin inançla ilgili *tevhid, adl, nübüvvet, imamet ve meâd* gibi beş temel noktadaki görüşleri değerlendirilmiş ve bunların, en azından Mûtezile'nin beşli taksiminden etkilenmiş olduğu vurgulanmıştır. Şia'nın Allah'ın sıfatları konusundaki çizgisinin Mûtezile ile aynı olduğu, Şiî alimlerin *bedâ'ı* kabul ettikleri, *nübüvvet ve imamet* kurumu için aklî bir delil olarak kullandıkları, *adalet* görüşlerinin de Mûtezile'ye benzediği, peygamberlerde bulunması gereken sıfatlar ve Peygamberimiz hakkındaki görüşlerinin diğer mezheplerle benzerlik arz ettiği iddia edilmiştir. Şia'nın diğer mezheplerden farklılaştığı temel konunun *imamet* meselesi olduğu, imametın lütuf olduğu, her lütfun Allah'a vacip olduğundan hareketle imametın de Allah'a vacip olduğu, bu yüzden imamların tayininin Allah tarafından nassla yapıldığı, zuhuru beklenen *Mehdî*'nin bir imam olduğu ve bunun Kur'ân, Sünnet ve Hz. Ali'nin sözleriyle delillendirildiği, *Meâd* (ikinci defa varoluş/ba's)ın, Şia'nın Zeydiyye ve İsnâ Aşeriyye gibi fırkalarına göre de hak olduğu zikredilmiştir. *Mehdî*'nin çıkışı zamanında bir kısım insanların eski sûret ve şekilleriyle dünyaya döndürülecekleri anlamında kullanılan *ric'at* görüşünün Şia'yı diğer mezheplerden ayıran bir diğer husus olduğu, ba's'in delilinin *ric'at*'a da delil olacağı serdedilmiş, baskılara maruz kalındığı dönemlerde uygulanan *takıyye*'nin ise baskının olmadığı dönemlerde de tatbiki sebebiyle süreç içerisinde bir prensip haline dönüştüğü belirtilmiştir. Ayrıca, Şiî alimlerinin Hz. Ali ile savaşıları *tekfir* ettikleri, onun imametine muhalefet edenleri ise kafirlik ya da fâsıklık arasında gidip-gelen bir yelpazede itham etmek suretiyle farklı görüşler taşıdıkları tespit edilmiştir.

X.Tebliğın konusu: "Şiîliğe Göre Furûu'd-Dîn/Ahvâl-i Şahsiyye"

Tebliğın sahibi: Prof.Dr.Abdulkadir Şener

Araştırmacı, tebliğini, Şiîliğe göre *furûu'd-dîn*'den nikah, talak, karı-koca arasındaki nafaka, vasiyet ve miras hukuku gibi *ahvâl-i şahsiyye*ye giren kısmıyla sınırlandırdığını belirtmiştir. Nikah hususunda Sünnî fıkıhçılarla Zeydiyye, İsmailiyye ve Caferî hukukçuları arasında benzerlik ve farklılıklara işaret etmiş, Sünnî fıkıhçılarla Zeydiyye ve İsmailiyye hukukçularının özellikle Mut'a nikahı-

nın nesh edildiği hususunda birleştiklerini ifade etmiş, Caferî mezhebinin ise bu nikahın cevazına kail oluşunu İbn Abbas'ın fetvasına dayandırdığını, ancak İbn Abbas'ın bu fetvayı zaruret halinde verdiği, sonradan da fetvasından rücû ettiği bilgisinin sahih kaynaklarda geçtiğini aktarmış, talakın çeşitlerine, şartlarına, erkek ve kadının her birinin ayrı olarak veya her ikisinin birden talak/boşanma kurumuna baş vurabileceğine, talaktan sonra kadının beklemesi gereken iddet miktarı ve bu iddet sürecinde kadının nafakası hususundaki benzerlik ve farklılıklara atıfta bulunmuş; Sünnî mezheplere, Caferîlerin bir kısmına, Zeydiyye'nin çoğuna ve İsmailiyye'ye göre mirasçı lehine vasiyetin caiz olmadığı meselesine dikkat çekmiş, miras hususunda hem Sünnîlerle Şiîler arasındaki hem de Şiî fırkaların kendi aralarındaki ihtilafa işaret etmiştir. Sonuçta tebliğ sahibi, İslâm hukuk ekollerinin aslı kaynaklarının Kur'ân ve Sünnet oluşu hasebiyle hepsinin bir ölçüde birbirine benzediklerini ve bir bütünü teşkil ettiklerini; ancak bir kısım ayetlerin anlam ve yorumu konusunda Şiîlerin Sünnîlerden ayrılmasının, mut'a nikahı ve miras gibi hususlarda farklı düşüncelerini doğurduğunu ileri sürmüştür.

XI. Tebliğin konusu: "Caferî Mezhebinde İbadetler"

Tebliğin sahibi: Doç. Dr. İbrahim Çalışkan

Araştırmacı tebliğinde, Caferîlerin ibadetler konusunda diğer mezheplerle farklılıklarını tespit etmiş, İslâm hukukçuları arasındaki ihtilaflara, bu ihtilafların sebep ve özelliklerine dikkat çekmiş, Caferîlerin namazla ilgili farklı prensiplerini belirtmiş, Caferî fıkıh kaynaklarını sıralayarak bu kaynaklara bakıldığında İmamet anlayışının ibadetler üzerindeki etkisinin açıkça görüleceğini ifade etmiştir. Tebliğ sahibi bu bağlamda taharet mevzuunda kâfirin kendisinin necis olduğuna, ezan ve kâmet'e *hayye alâ hayri'l-amel* ifadesinin ilave edildiğine, Cuma namazının farziyeti için *sultân-ı âdil*'in bulunmasının şart koşulduğuna, haklarında küfür hükmü verilenlerin cenaze namazlarının kılınamayacağına, Caferîlerin *salât-ı ali*, *salât-ı fatıma*, *salât-ı cafer* gibi nafile namazlarının varlığına, *rü'yet-i hilal* meselesinde iki âdil kişi ve hakimin hükmünün delil olarak kabul edildiğine, Caferîlerin bir kısmının itikâfın ancak Mekke, Medine, Kûfe ve Basra camilerinde sahih olabileceğine inandıklarına, kafirlerin/Caferî olmayanların verdiği zekatın mü'min olmadıkları için sahih olmadığına, *humus*un önemli bir farz ibadeti olarak görüldüğüne, Caferî fıkıh kaynaklarında *humus* başlığı altında müstakil bir bölümün yer aldığına, İmam Hüseyin'in kabrini ziyaret etmenin hac ve umreden daha efdal olduğunu söyleyen rivayetlerin varlığına, bir savaşın meşru sayılabilmesi için imamlardan birinin izniyle yapılmış olması gerektiğine işaret etmiştir.

XII. Tebliğin konusu: "Şiîlikte Tasavvuf"

Tebliğin sahibi: Doç. Dr. Süleyman Uludağ

Araştırmacı, tebliğinde tasavvufun Şia'da ne anlama geldiği üzerinde durmuş, tasavvuf açısından Şiîleri biri mutedil (Zeydiyye, İmamiyye, İsnâ Aşeriyye,

Caferiyye) diğeri de müfrit (İsmailiyye, Seb'iyye, Batınîyye, Karâmita, Müellihe) olmak üzere iki kısımda değerlendirmiş, mutedil/ılımlı Şiîlerin müfrit/aşırı Şiîleri Sünnîler gibi batıl mezhepler ve şeriat dışı hareketler olarak gördüklerini tespit etmiş, tasavvufî tesirlere kapalı kalan Şiî mezheplerden bahsetmiş; tasavvufun Şia'ya iki yoldan girdiğini, birinin Sünnî tarikatların bazılarının önce hafif Şiî eğilimli hale gelmeleri sonra da süreç içerisinde tamamen Şiîleşmeleri şeklinde cereyan ettiği, diğeri de sülûk ve tarikattan çok tasavvuf felsefesine önem veren Şiî düşünürlerin, tasavvufu, *vahdet-i vücûd*'u benimsemeleri yoluyla gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Nitekim Şiî eğilimli Sünnî tarikatların Sünnî tarikatların kuruluşundan üç asır sonra zuhur etmesinin bunu doğruladığını ifade etmiştir. Bu çerçevede oluşan Safevîlik, Kızılbaşlık, Ni'metullahiyye, Zehebiyye ve Nurbahşiyye, Cûriyye-Hasaniyye, Sünnî bir tarikat olan Yesevîliğin şubesi halinde ortaya çıkan, daha sonra kendine has bir Şiîlik örtüsüne bürünen Bektaşîlik gibi tarikatların ılımlı Şiî tarikatlar olarak değerlendirildiği, Hurûfilik, Noktavîlik, Haydariye, Kalenderiye,-Haksariyye, Ehl-i Hak, Muşa'şa, Anadolu Aleviliği gibi akımların da aşırı/müfrit Şiî veya Şiî-Batınî tarikatlar olarak tanımlandığı ortaya konmuştur. Ayrıca, felsefe ve tasavvufî düşüncenin Şiî çevrelerde tanınması ve benimsenmesinde vahdet-i vücûd'u temel alan bazı Sünnî ve Şiî kelamcılarının katkısının olduğu ifade edilmiş, İsfahan'da gelişen *müteal hikmet okulu*nun bu bağlamdaki katkıları da zikredilmiştir.

XIII. Tebliğin konusu: "*Zeydiyye Mezhebi*"

Tebliğin sahibi: Yrd.Doç.Dr.İsa Doğan

Tebliğde, Zeydiyye mezhebinin imamı olan Zeyd b. Ali'nin İslâm toplu-
munda siyasî huzursuzlukların baş gösterdiği, siyasî ve itikadî mezheplerin şekillenmeye başladığı bir dönemde yaşaması, kendi mezhebinin de inanç ve düşünce olarak bu mezheplerden etkilendiğine sebep olarak gösterilmiştir. Araştırmacı, Zeydiyye'nin Kur'ân'ın mahluk olmadığı konusunda Ehl-i Sünnet'e benzediğini, tevhid ve adl hususunda ise Mûtezile'ye benzediğini; ancak mezhebin, kulun kendi fiillerinin yaratıcısı olmadığını belirttiğini ileri sürmüş, mürtekb-i kebîre meselesinde Haricilere ve Mûtezile'ye karşı çıktığını ifade etmiştir. Tebliğde Zeyd b. Ali'den sonra el-Kasım b. İbrahim ile Zeydî esasların sayısını beşe çıkararak Mûtezile ile esas sayısı itibariyle daha da yakınlaştığı, Yahya b. Hüseyin döneminde ise Mûtezile'ye yaklaştığı kadar İmamiyye Şiası'na da yaklaştığı, imamet meselesinin dışındaki prensiplerde genelde Mûtezile'nin görüşlerinin paylaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Zeydiyye'nin İmamiyye Şiası'nın imameti sadece Hüseyinoğullarına hasretmesine ve gâib imam görüşüne muhalefet ettiği, imamların masum olması gerekmediği görüşünü benimseyerek İmamiyye Şiası'ndan farklılığını ortaya koyduğu belirtilmiştir.

XIV. Tebliğin konusu: "*İsmailiyye Mezhebi*"

Tebliğın sahibi: Doç. Dr. Mustafa Öz

Tebliğde İmam Cafer es-Sadık'ın oğlu olan İsmail'den ismini alan bu mezhebin, Abbasilerin baskılarından çekindikleri için merkezî yerlerden uzak bölgelerde yayıldığı ifade edilmiş, İsmaililerin kronolojik olarak tarihî geçmişlerine, kendi adlarıyla kurdukları devlete dikkat çekilmiş, hangi bölgelerde yayıldıkları, neler yaptıkları ve ne tür hadiselerle karşılaştıkları belirtilmiştir. Daha sonra İsmaililerin inanç esasları ve ibadetleri bağlamında nasıl bir Allah, Ahiret, Peygamber, Melek ve Kitap inancına sahip oldukları; onları farklı kılan imamet, velayet ve te'vîl gibi konularda nasıl düşündükleri, namaz, oruç, zekat, hac ve cihat gibi ibadetler konusundaki farklı yaklaşımları ortaya konmuştur. Araştırmacı günümüzdeki şekliyle Hocalar ve Nizarî İsmailiyye diye bilinen mezhebin teşkilat ve idarî yapısı hakkında bilgi vermiş, Hindistan, Orta Asya, Dođu Afrika ve Avrupa'daki teşkilat yapıları ve hangi alanlarda faaliyet gösterdiklerine dair tespitlerde bulunmuştur.

XV.Tebliğın konusu: "İsmailiyye'de İnanç Esasları ve İbadet Şekilleri Üzerine Değerlendirme"

Tebliğın sahibi: Prof. Dr. Bekir Topalođlu

Tebliğde, Mezhepler tarihi literatüründe İsmailiyye'nin Batınıyye ile özdeş kabul edildiği, uluhiyet telakkilerinin İslâm'ın dışında olduğu, bu bağlamda Allah'ın varlığını kabul ettikleri; ancak her hangi bir sıfatla nitelendirmedikleri, Nizarî İsmaililerin Allah'ın isim ve sıfatlarını zatında saklı tutarak doğan bu boşluğu imam ya da Ađa Han'ın feziyle doldurmaya çalıştıkları, Peygamberliği ilke olarak kabul ettikleri; fakat Peygamber'in sunduğu vahyi imam tarafından yorumlama muhtaç ham bir malzeme olarak değerlendirdikleri, Kitapların/vahyin İsmailî mü'minlerin hayatına yansıyan bir belirtisine rastlanmadığı, önemli zaman ya da cenaze merasimlerinde Hint dinlerindeki bazı metinleri uyarlayarak okudukları, ahiret telakkisi bağlamında kimin şeriatinden sorgulanacaklarının ve kime karşı sorumluluk hissettiklerinin anlaşılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ibadet şekilleri itibariyle namaz, oruç, zekat, hac gibi ibadetlerin isim olarak var olduğu, ancak muhteva olarak İslâmî hiçbir mezhebe benzemediği, ekonomik tarafı ağır basan zekatın ise %10 ile %12 arasında değişen bir miktarda alınıp doğrudan Ađa Han'a ödendiği gibi hususlara işaret edilmiş, sonuçta İsmailiyye'nin inanç ve ibadet esaslarını günümüze kadar gelen İslâmiyet'e bağlamanın imkansız olduğu ifade edilmiştir.

XVI.Tebliğın konusu: "İmamiyye'nin Usûlü'd-Dîn'e İlişkin Görüşlerinin Deđerlendirilmesi"

Tebliğın sahibi: Doç. Dr. Y.Şevki Yavuz

Araştırmacı tebliğinde, İmamiyye mezhebinin nübüvvet ve ahiret konularında diğer itikadî mezheplerle ortak görüşler paylaşmakla birlikte imametın nü-

büvvetin devamı olduğu şeklindeki görüşünde bütün mezheplerden ayrıldığını ifade etmiştir. İlahî sıfatların mahiyeti, nübüvvet ve tebdil-i Kur'ân konularının İmamiyye'nin tenkit noktaları olduğu, Kur'ân'ı yorumlarken de imameti merkeze alan bir yaklaşım sergiledikleri tespit edilmiş; imamın nassla tayini, Allah'ın insanlara imam tayin etmesini vacip telakki etmeleri, imamların masumiyeti, ashaba lanet etmeleri gibi tehlikeli görüşlerine rağmen tekfir edilemeyecekleri dile getirilmiştir.

Kapanış Oturumu/Paneli - Kapanış Konuşmaları